

Bizánci és dél-itáliai kerámiák egyes magyarországi középkori lelőhelyekről

BOLDIZSÁR PÉTER

(Székesfehérvár, István Király Múzeum)

A magyarság a Kárpát-medencében való megjelenése óta folyamatosan kapcsolatban állt a Bizánci Birodalommal. A politikai és hadi viszonylatokban olykor ellenségesen szemben állva, máskor szövetségesként érintkezve élt, egészen a birodalom 1453. évi megszűnéséig. A történeti adatok mellett a régészeti leletek sora is tanúskodik erről, de amíg az építészeti, az ötvös, az üvegműves leletanyagban gyakran bukkan fel a bizánci mesterek munkája, bizánci fazekasáru eddig alig került pulikálásra. Különös ez, hiszen a 13. századig Bizáncban készült Európa egyik legjobb minőségű kerámiája. A bizánci kerámia Itáliában, a Balkánon, de az egész földközi-tengeri medencében elterjedt kereskedelmi áru volt.

Az utóbbi évtizedek jugoszláviai feltárásainak bizánci műhelyekben készült kerámia-leletei egy Szalonikitől induló, a Wardar és a Morava völgyén; Prilepen, Skopljén, Nisen, Krusevácon áthaladó utat rajzolnak ki, amely Belgrádnál eléri a történelmi Magyarország területét.¹ Feltételeztük, hogy ha kis mennyiségben, luxusárúként is, de Magyarországra is eljutottak ezek a termékek. Néhány magyarországi középkori lelőhely anyagát átnézve, bizánci műhelyekben készült kerámiákat találunk, az alábbiakban ezeket ismertetjük nem a lelőhelyek, hanem a kerámiák típusai szerinti csoportosításban.

A pusztaszeri monostor ásatásán 1973-ban, a 8. szelvény 1. személgödöréből került elő egy szürkésvörös cserépanyagon fehér földfestékkel, egymásba kapcsolódó körök rajzával díszített és halványzöld üvegmázzal bevont edény töredéke² (1. kép). Finoman iszapolt szürke cserépen hasonló festéssel és mázzal díszített edény töredéke került elő a Budavári Palota északi előudvarán 1974-ben, a 10. számú pince 13. század második felére keltezhető betöltéséből³ (2. kép).

A cserép színe, a festett díszítés és a máz együttese alapján egyértelműen az angol kutatók által „slip painted ware”-nek nevezett bizánci műhelyekben készített áruról van szó⁴. A cserép első redukált égetésekor felületén szürke színt kap. A fehér minták felrajzolása a magyar népi fazekasságból ismert, *irókázás*nak nevezett eljárással történik⁵. A szürke cserépfelületen a máz sötétzöld színt, amíg a fehér földfestékkel festett mintán csak halványzöld fedést ad. A nem redukált égetésű, vörösre égő cserépen sárgás tónusú mázat alkalmaznak, amely az alapon vörösbarna, a fehér festés fölött halványsárga színt eredményez.

¹ Marija Bejalovič—Hadži—Pestic 1981. 138.

² Trogmayer Ottó ásatása. Sz. MFM.

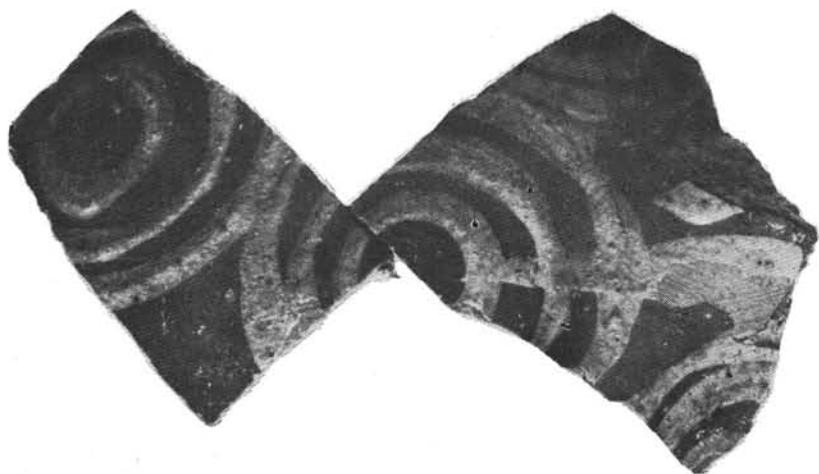
³ Zolnay László ásatása. BTM. ltsz: 80. 375.

⁴ Charles H. Morgan 1942. 95—98.

⁵ Soproni Olivér 1959. 75—143.

1. A pusztaszeri monostor ásatásán előkerült bizánci edénytöredék.

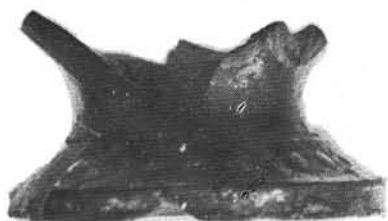

2. A Budavári Palota északi előudvarán lelt bizánci edénytöredék.

Vörös cserépen fehér földfestékekkel pöttyözött mintával festett, halványsárga áttetsző mázzal bevont edénytalpat leltek Székesfehérváron, a Monostorbástya déli oldalán, (Táncsics M. u. 2.) 1986-ban folytatott ásatáson, 15. századi feltöltésben⁶ (3. kép).

Budán az északi előudvar ásatásán a IV. számú pince Zsigmond pénzeivel keltezett feltöltéséből került elő egy kisméretű, gömbtestű, talpas, szalagfüles kancsó. A fehér cserépanyagból készült edénykét talpa kivételével vörös földfestékbe mártották. Az edény testén vízszintesek közé spirálisokat, a nyakon hullámvonalakat, a fülön

⁶ Siklósi Gyula ásatása. Sz. IKM. ltsz: 86. 847.

3. Bizánci edénytöredék a Székesfehérvár—Monostorbástya ásatásának leletanyagából.

vízszintes vonalkákat írókáztak fehér földfestékekkel. A festett felületeket halványsárga áttetsző mázzal vonták be⁷ (4. kép) Valószínű, hogy ez egy Magyarországra települt bizánci iskolázottságú fazekas munkája. A talpas, gömbtestű, füles kancsóforma, a díszítés, a mázazás technikája bizánci műhelyre utal, de az alapanyagul szolgáló fehérre égő cserép magyarországi készítésre vall.

4. Bizánci iskolázottságú mester által készített kancsó a Budavári Palota északi előudvarának leleteiből.

⁷ Zolnay László ásatása. BTM. ltsz.: 73.; 79. 32.

Itt érdemes szólni arról, hogy az angol kutatás jóvoltából ezrével állnak rendelkezésre anyagvizsgálati (spectro analysis) eredmények⁸. Nekem sajnos nem állt módomban megvizsgáltatni a magyarországi leleteket.

A bizánci fazekasság másik jellemző díszítő eljárása a sgraffito. Alapja egy sötét színűre, vörösre, barnára égő cserép, amely fehér földfesték bevonatot kap, még friss állapotban ezen keresztül karcolják be a díszítő rajzolatot. Áttetsző sárgás mázbevonatot alkalmaznak, egyes típusokat színes mázakkal is díszítenek.

A Székesfehérvár-Sziget városrészben folytatott johannita kolostor-feltáráson került elő egy sgraffito díszes tál töredéke. Cserépanyaga sárgászöld, finoman iszapolt, belső oldalán fehér földfesték bevonat, ezen keresztül bekarcolt minta díszíti és sárgás üveg-máz fedi. A rajzolat a tál oldalán körbefutó díszített sáv töredéke. A díszítés a kis töredék alapján nem szerkeszthető ki, valószínű, hogy stilizált növényi minta. Az indák közti háttérrel kis félkörökből álló minta tölti ki⁹ (5. kép). Tálak sávos díszítéseit a 12. századi korinthuszi anyagból mutatjuk be¹⁰ (6. kép)

A már említett székesfehérvári Monostorbástya ásatásán letek egy sgraffito díszítésű edénytöredéket. A szintelen máz alatt fehér földfesték adja az alapszínt, a bekarcolt minta elfolyó zöld és sárga mázzal díszített¹¹ (7. kép). A technika bizánci műhelyre utal, de az edényforma és a perem alatti sávos körkörös és rácsozott minta inkább a dél-itáliai protomajolika műhelyekre jellemző. Úgy gondoljuk, hogy ez az edény olyan pelloponnézsoszi műhelyben készülhetett, amely Achaia hercegség normann, később Anjou uralkodói jóvoltából kölesönhatásban állhatott a dél-itáliai területekkel.

Egy sgraffito díszes tál töredéke Budán az északi kaputorony pincéjének feltáráskor került elő. Rajzolatán a középpontban négyzethálósan bekarcolt kettős keretelű medalion helyezkedik el, nyolc ágú csillag alakú szalagfonat fűződik köré. A csillagot csúcsait érintő kör keretezi, ágai között kis körívekből álló díszek húzódnak.

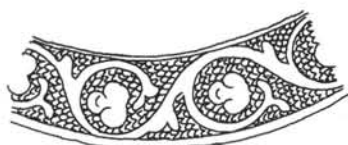
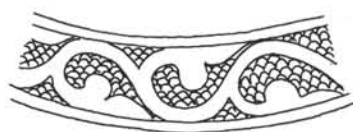
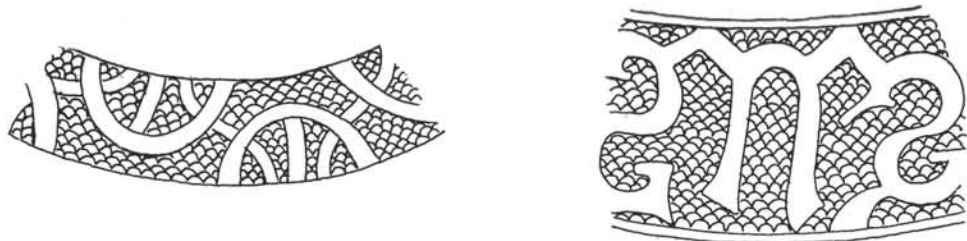
5. Székesfehérvár — Sziget lelőhelyen előkerült sgraffito díszes tál töredéke.

⁸ Charles H. Morgan 1942. 348—359.

⁹ Siklósi Gyula ásatása. Sz. IKM. ltsz: 78. 28.

¹⁰ Charles H. Morgan 1942. 33, 289.

¹¹ Siklósi Gyula ásatása. Sz. IKM. ltsz: 86. 912.

6. Tálak falán körbefutó sgraffito sávok díszítő motívumai a Korinthoszi leletanyagban.
(Morgan után)

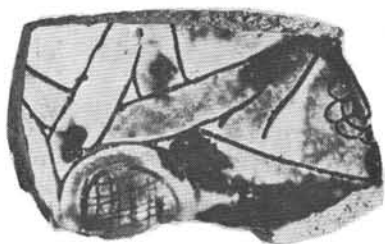
7. Sgraffito díszes edény töredéke a Székesfehérvár—Monostor bástya ásatásának leletanyagából.

nak meg. Kék, sárga és lilásbarna máz díszíti a mintát¹² (8. kép). A töredék alapján a tál középmotívuma rekonstruálható (9. kép). A fehér alapozás és a máz a tál külső felületét is borítja.

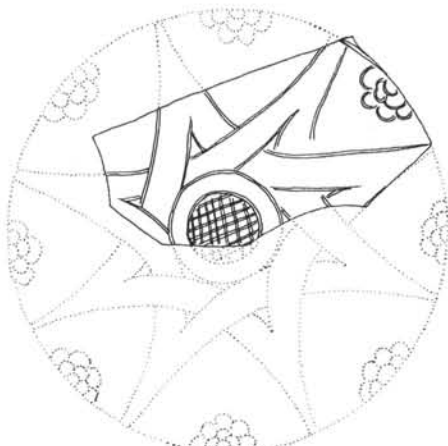
¹² Zolnay László ásatása. BTM. ltsz.: 81. 254.

Az olaszországi kutatás — szaporodó leletei alapján — egyes, eredetileg bizáncinak vélt típusok dél-itáliai készítése mellett érvel. A budaihoz hasonló barna, sárga, kék színezésű, rácsozott középmedalionnal készült tálakat Brindisi I. csoportként írja le és a 13. század első felére datálja¹³.

A normannok 1147-ben történt peloponnészoszi hódítása után egyes termékek gyártása megszűnik Korinthoszban, a műhelyek elvándorolnak, vagy dél-itáliai normann területekre telepítik őket. Ezzel egy időben a velencei kereskedelem terjeszkedni kezd, sok helyen átvéve a bizánci piacokat. H. Gyürky Katalin megfigyelése szerint Magyarországon a 13. század folyamán a bizánci típusú üvegáruk helyét fokozatosan a velencei üveg veszi át¹⁴. Hasonló folyamat tételezhető fel a luxuskerámia-kereskedelemben is.

8. Kék, sárga, barna színezésű sgraffito díszes tál aljának töredéke a budai északi kaputoronyból.

9. A budai sgraffito díszes tál rekonstruált középmotívuma.

Dél-itáliai készítésű, protomajolika edény töredékei kerültek elő Budán 1973-ban, az északi előudvar XIV. számú ciszternájának 14. századi feltöltéséből. Belső felületén sárgászöld, külső oldalán matt fehér alapozású, hengeres testű edény, barnával és zöldeskékkel festett körívekből álló mértanias díszítéssel. Az edényforma és a díszítés a töredékek alapján teljes egészében rekonstruálható¹⁵ (10. kép).

Felbukkannak az archaikus itáliai majolikák is a budai anyagban. Olyan barna, zöld és sárga növényi mintákkal díszített edények, amelyeknek legkorábbi párhuzamai Lucerában, II. Frigyes lovagvára leletei közt, a 13. század végére keltezhető rétegekben fordulnak elő¹⁶. Budán a királyi palota északi előudvarán kerültek elő töredékek a 14. századra és a 15. század első felére keltezhető rétegekből¹⁷ (11–13. kép).

¹³ David Whitehouse 1982. 185—197.

¹⁴ H. Gyürky Katalin 1984. 50.

¹⁵ Zolnay László ásatása. BTM. ltsz.: 78. 12. 1.

¹⁶ David Whitehouse 1980. 77—82.

¹⁷ Zolnay László ásatása. BTM. ltsz.: 9. kép: 79. 210. 1. 79. 210. 3., 82. 110. 2. 10. kép: 79. 248. 1., 82. 110. 8., 82. 110. 7. 11. kép: 82. 111. 1., 79. 226. 7., 82. 111. 2., 79. 226. 1—4.

10. Dél-italiai protomajolika edény a Budavári Palota északi előudvarának leleteiből.

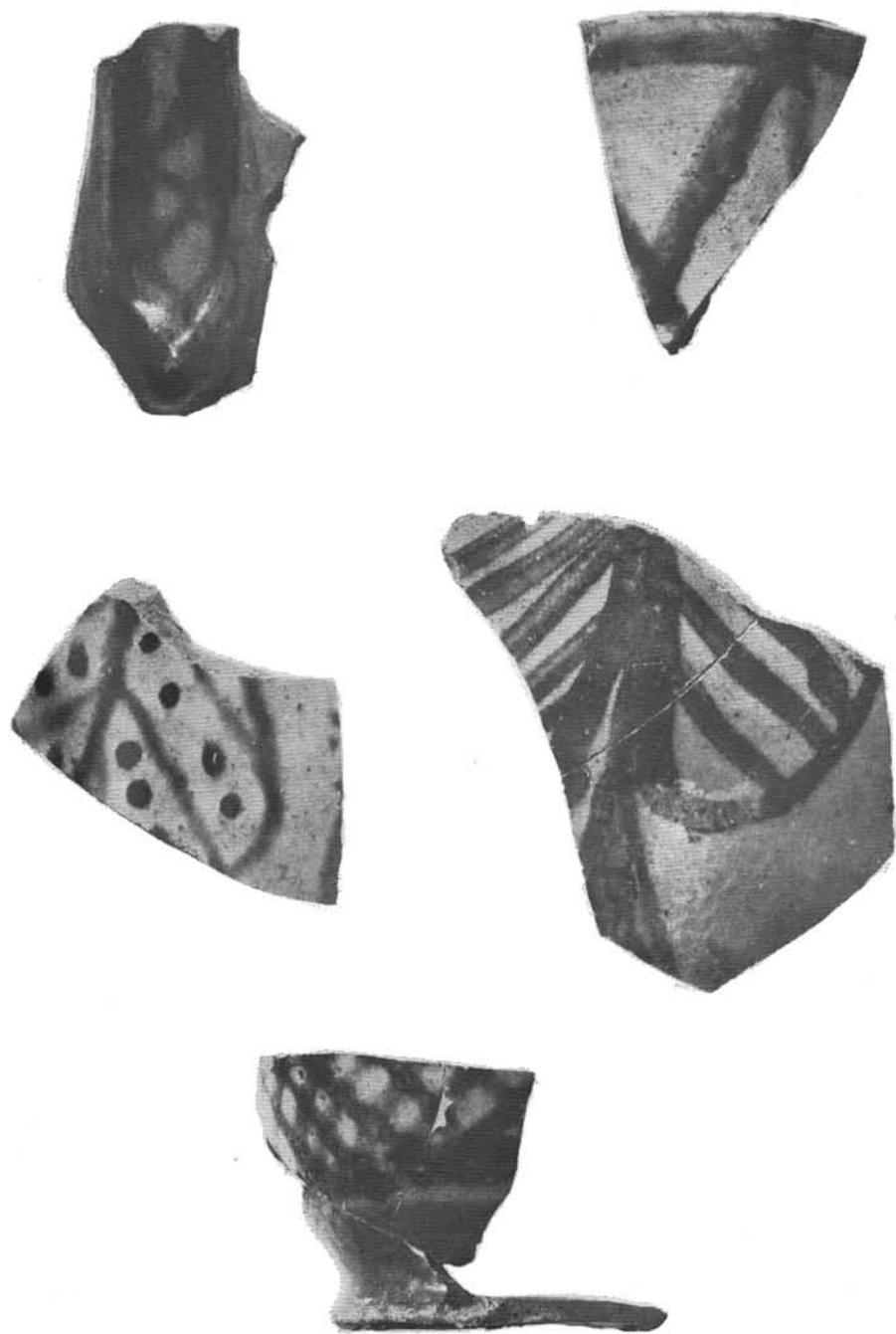
11. Zöld festésű archaikus majolikák töredékei Budáról.

A kiugró talpperemű, kúptestű, zöld és barna festésű kancsók korabeli ábrázolását a pomposai apátság refektóriumának a 14. század második felében készült freskóján láthatjuk¹⁸ (14–15. kép).

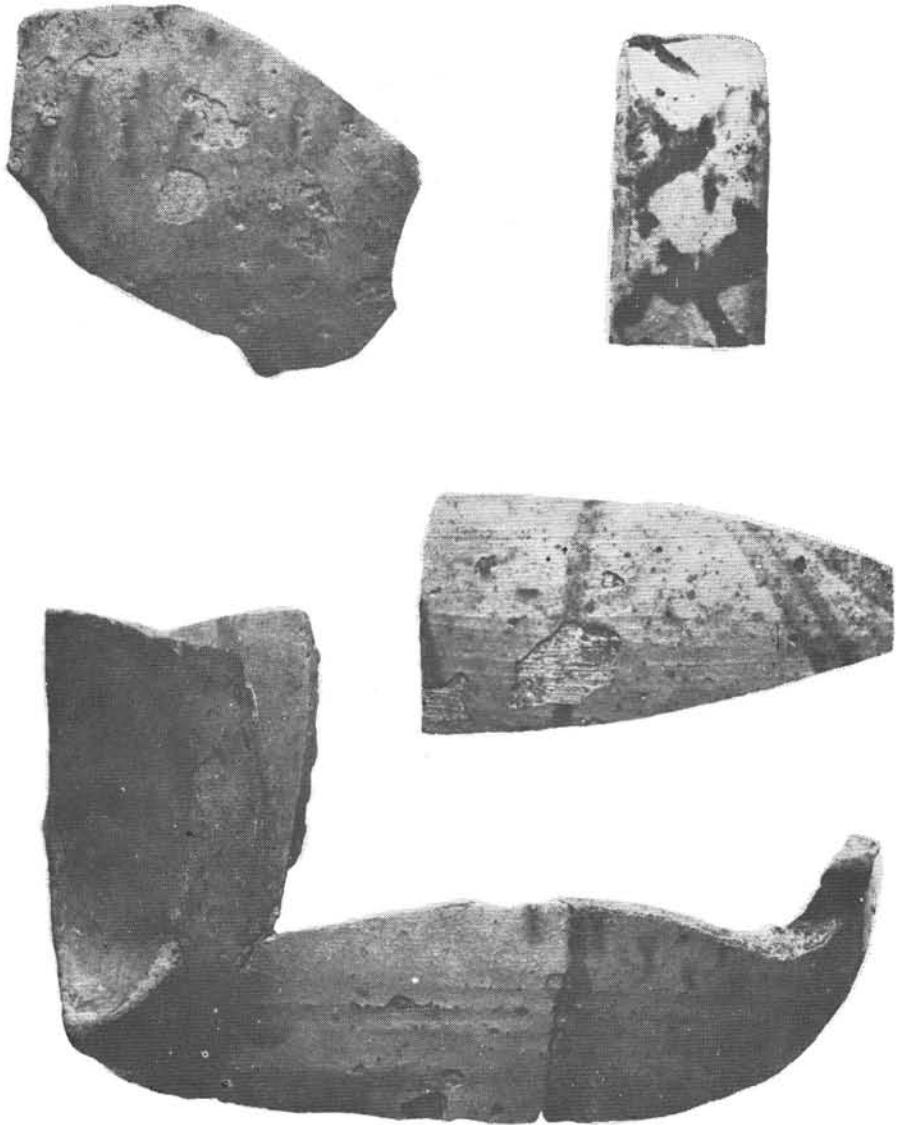
Azzal a reménnyel zárom rövid felsorolásomat, sikerült felhívnom a kutatók figyelmét arra, hogy a bizánci és dél-itáliai fazekasműhelyek termékeinek felbukkanására magyarországi lelőhelyeken is számítani lehet.

¹⁸ Alberto Martini 1963. 797.

12. Zöld és barna festésű archaikus majolikák töredékei Budáról.

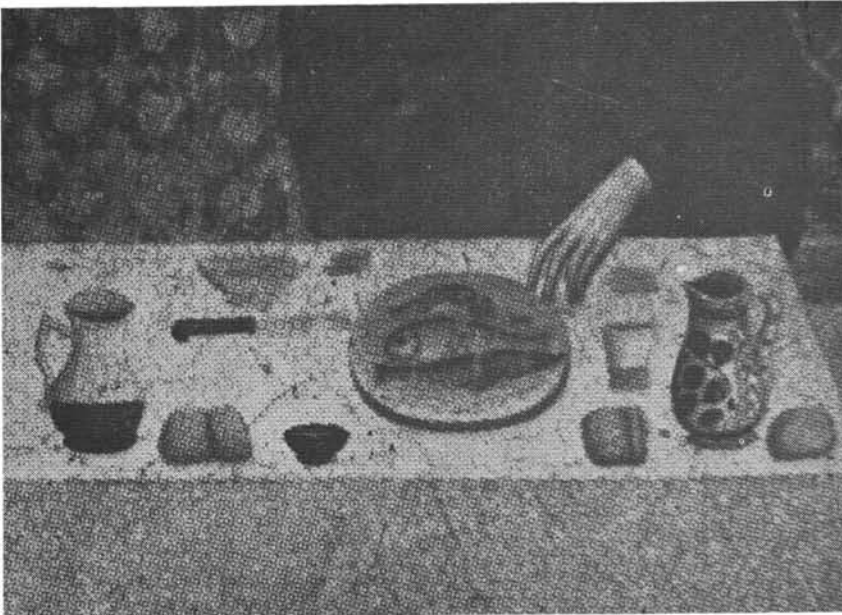

13. Sárga és barna festésű archaikus majolikák töredékei Budáról.

Köszönetet mondok Trogmayer Ottónak pusztaszeri és Siklósi Gyulának székes-
fehérvári leletanyaguk közlésre való átengedéséért. Sajnos Zolnay Lászlónak már
nem mondhatok köszönetet a budai feltárás anyagáért, így az ő emlékére ajánlom
ezt az írást.

14. Szent Benedek vacsoráját ábrázoló freskó a pomposai apátság refektóriumában.

15. A pomposai apátság refektóriumának freskórészlete.

IRODALOM

Bejalovič — Hadži — Pestić, M.

1981 Keramika u Srednovjekovnoj Srbiji. Beograd

H. Gyürky Katalin

1984 A 14. század üvegtípusai a budai régészeti leletanyagban. Bud. Rég. XXVI

Martini Alberto

1963 L'art au Moyen Âge Européen. Milano

Morgan Charles H.

1942 Corinth. The Byzantine Pottery. Cambridge-Massachusetts

Soproni Olivér

1959 Bizánci hatások a felső-tiszai kerámiában. Népr. Ért. XLI.

Whitehouse David

1980 Proto maiolica. Faenza LXVI.

1982 Nota sulla ceramica dell'Italia meridionale nei secoli XII—XIV. Faenza LXVIII.

Rövidítések:

BTM: Budapesti Történeti Múzeum

Sz. IKM.: Székesfehérvár, István Király Múzeum

Sz. MFM.: Szeged, Móra Ferenc Múzeum

Byzantine and South Italian Pottery in Certain Mediaeval Sites of Hungary

Péter Boldizsár

In the course of excavations carried out by László Zolnay in the northern forecourt of the palace of Buda fortress; by Ottó Trogmayer in the area of the monastery of Szer (near the present Ópusztaszer village); by Gyula Siklósi in Székesfehérvár in the district of the town called Sziget, a few byzantine type slip painted and sgraffito ornamented ware and, besides these in Buda „protomaio-lica” and South Italian archaic maiolica pottery has come to light.

On the basis of the above mentioned artefacts the author demonstrates the existence of the byzantine pottery in the 12—13th century in Hungary which, is succeeded by — in restricted number however — by the South Italian luxury ware in the 14—15th century.

The author stresses the possibility of the local made variety of slip painted ware in Hungary too.

Ceramiche bizantine e sud-italiane nei giacimenti medievali ungheresi

Péter Boldizsár

Negli scavi proseguiti da László Zolnay nel vestibolo settentrionale del Palazzo Reale di Buda; da Otto Trogmayer nel monastero di Pusztaaszer, e da Gyula Siklósi e precisamente nell'area del monastero giovanita nel quartiere „Sziget” a Székesfehérvár: sono venuti alla luce frammenti bizantini di tipo „slip painted ware”, ed altre decorazioni con sgraffito; a Buda inoltre sono stati portati alla luce i frammenti di vasellame, ceramiche protomaioliche e maioliche arcaiche dell'Italia meridionale.

In base di reperti citati possiamo supporre che nei centri ungheresi nei secoli 12—13. la ceramica bizantina; nel corso dei secoli 14—15. — sottentrando ai prodotti bizantine, — forse stata presente la ceramica di lusso dall'Italia meridionale se non in un gran numero, — ma come merce commerciale. Possiamo supporre una produzione ungherese di ceramica del tipo „slip painted ware.”